

Colecția: **ISTORII SECRETE**
Coperta: Stelian BIGAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BOERESCU, DAN-SILVIU

Maramureș, ținutul Cimitirului Vesel, al horincii și al românilor neîmplânziți : docu-drame și mituri istorice însoțite de consemnări din presă / prezentate de Dan-Silviu Boerescu. - București : Integral, 2019

Conține bibliografie

ISBN 978-606-992-229-3

94

© INTEGRAL, 2018

Editor: Costel POSTOLACHE
Tehnoredactor: Stelian BIGAN

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-992-229-3

Maramureș, ținutul Cimitirului Vesel, al horincii și al românilor neîmplânziți

Docu-drame și mituri istorice
însoțite de consemnări din presă
prezentate de Dan-Silviu Boerescu


INTEGRAL

Sumar

**Cimitirul Vesel de la Săpânța, o celebrare naivă
a culturii dacilor care nu se temeau de moarte / 7**

**Urmașii unui neam liber și neîblânzit
și legende lor fantastice / 19**

**Comorile ascunse din Maramureș: de la planoarele de șindrilă
ale lui Pinteza Viteazul la aurul haiducilor
și călugărilor din vechime.
Ce au pățit Piticii din Rozavlea
în laboratorul Doctorului Mengele / 39**

**Prețioasa farfurie a unei pisici răsfățate, cireșii americani,
arboarele mult centenar Gingko Biloba
și alte povești ale castelului Blomberg din Gărdani / 65**

**Legenda urbană a „Spânzurătorii” –
Arc Solar din Baia Mare de care a fost atârnat Ceaușescu în 1989 / 71**

**Memorialul Sighet: Iuliu Maniu și alte personaje ilustre
ale României interbelice asasinat de Securitate în închisoarea politică
și îngropate pe ascuns, noaptea, în Cimitirul Săracilor / 77**

**Drama românilor din Maramureșul istoric
abandonat de propria țară / 89**

Respect pentru oameni și cărți

**Horinca și pancovele, o poveste de iubire
dincolo de gastronomie / 93**

Lămuriri bibliografice / 103

Cimitirul Vesel de la Săpâța, o celebrare naivă a culturii dacilor care nu se temeau de moarte

*Sub această cruce grea
Zace biata soacră-mea
Trei zile de mai trăia
Zăceam eu și cetea ea.
Voi care treceți pă aici
Încercați să n-o treziți
Că acasă dacă vine
Iară-i cu gura pă mine
Da așa eu m-oi purta
Că-napoi n-a înturna
Stai aicea dragă soacră-mea...*

Cimitirul Vesel este un cimitir unic în România, situat în localitatea Săpâța, județul Maramureș, faimos pentru crucile mormintelor viu colorate și picturile naive reprezentând

scene din viața și ocupația persoanelor înhumate. Pe unele cruci există chiar versuri în care sunt amintite, deseori cu nuanțe umoristice, demitizante, persoanele respective. Ineditul acestui cimitir este diferențierea față de cultura populară, care consideră moartea ca un eveniment trist. S-a emis ipoteza că Stan Ioan Pătraș, creatorul popular al ideii de „cruce veselă”, s-ar fi inspirat din cultura dacilor, despre care, de la Ovid Densușianu încoace, se consideră că socoteau moartea ca un eveniment vesel. Din 1935 datează primul epitaf, iar din anii 1960 încoace întreg cimitirul a fost populat cu circa 800 astfel de cruci, sculptate din lemn de stejar, pictate naiv și însoțite de versuri cinic-hazoase, devenind un muzeu în aer liber de o natură aparte și o atracție turistică singulară. Din anul 2009, cimitirul este obiectivul festivalului anual „Drumul Lung spre Cimitirul Vesel”, desfășurat în luna august. Festivalul creat de Peter Hurley are ca scop promovarea și susținerea satelor românești păstrătoare de tradiții, pe care irlandezul le consideră adevărate comori vii.

Unele cruci sunt pictate pe ambele părți, remarcându-se culoarea dominantă – „albastrul de Săpânța”. Pe o parte este plasată o descriere a vieții celui îngropat, iar pe cealaltă – o descriere a motivului morții (mulți dintre cei caracterizați jucăuș având, în realitate, parte de decese înfiorătoare, cum ar fi accidente de mașină sau de tren, crime pasionale etc.), întotdeauna păcatele celui dispărut fiind descrise în chip plastic, însă neconcesiv. Majoritatea crucilor sunt scrise cu greșeli de ortografie și variante arhaice de scriere. Pe crucea lui Stan Ioan Pătraș, fondatorul cimitirului, sunt scrise următoarele:

*De cu tinăr copilaș
Io am fost Stan Ion Pătraș
Să mă ascultați oameni buni
Ce voi spune nu-s minciuni
Cite zile am trăit
Rău la nime n-am dorit
Dar bine cât-am putut
Orișicine mi-a cerut
Vai săraca lumea mea
Că greu am trăit în ea*

Cimitirul Vesel de la Săpânța a fost ales de publicația franceză L'Express drept unul dintre cele mai frumoase cimitire din lume. „Situat la 700 de kilometri nord-est de București, satul Săpânța este faimos pentru cimitirul său, unul dintre cele mai colorate din întreaga lume. Crucile și pietrele de mormânt sunt acoperite cu inscripții vesele amintind de cei decedați”, scriu jurnaliștii francezi, care amintesc că tradiția de la Cimitirul Vesel a început în anii '30, fiind inițiativa unui localnic. Cimitirul Vesel de la Săpânța este prezentat primul de L'Express, celelalte locuri de veci remarcate fiind: Père Lachaise din Paris, Cimitirul Evreiesc din Praga, La Recoleta din Buenos Aires, Grave Wood din New York, Cimitirul Highgate din Londra, Xoxocotian din Santa Cruz (Mexic), Cimitirul național din Arlington (SUA), Forest Lawn din Los Angeles și Waverley (Australia).

Și un site dedicat marilor „ciudățenii” („weird stuff”) ale lumii a desemnat Cimitirul din Săpânța într-un inedit top mondial, evidențiind faptul că „originalitatea acestui cimitir este sugerată chiar de denumirea sa: *Cimitirul Vesel*. Acest

nume paradoxal se datorează culorilor vii ale crucilor și epitafurilor satirice sculptate pe ele. Se spune că această atitudine plină de bucurie față de moarte este o moștenire de la daci care credeau în nemuirea sufletului și că moartea era doar trecerea spre o viață mai bună. Nu vedeau moartea ca pe un final tragic, ci ca pe o șansă de a se întâlni cu zeul suprem, Zamolxis”. Cimitirul Vesel de la Săpânța se regăsește în top alături de cimitire celebre din Bolivia, Statele Unite, China, Irak, Filipine, Argentina, Anglia și Irlanda.

Locul acesta de îngropăciune este plin de paradoxuri. „Aici nu ai voie să mori”, spune cu sfătoșenie jurnaliștilor Ileana Barani, una dintre femeile satului. Spusele ei nu au nimic filosofic, ci doar vor să arate că pământul cimitirului nu este tocmai cel mai potrivit pentru odihna de veci. „E plin de apă și de pietre. Când te bagă în pământ, te bagă direct în apă”, explică femeia. Așa că oamenii din Săpânța care vor să fie îngropați „cum se cuvine”, în pământ bun, aleg celălalt cimitir, cel de pe deal. Este adevărat că acolo nu-i vizitează cohortele de turiști din întreaga lume, iar mormintele nu sunt aliniate ca mărgelile pe ață, dar de cruci albastre, sculptate și împodobite de meșterii satului nu pot avea parte. În plus, în cimitirul de pe deal nu se plătește locul de mormânt, pe când în Cimitirul Vesel, da. Și nu e deloc ieftin să fie îngropați în cel mai vizitat cimitir din România. Dar, pentru mândrii maramureșeni, prețul nu contează atâta vreme cât și după moarte pot sta la loc de cinste, asemenea strămoșilor lor, dacia liberi.

Aliniate frumos, ca pentru poză, mormintele din Cimitirul de la Săpânța își fură ochii. Pe fondul albastru deschis, modelele colorate în negru, galben, roșu și verde dau o notă

specială de vioioșie, inexplicabilă dacă ținem cont doar de caracterul lugubru al locului și nu ne raportăm la unele tradiții păgâne, datând din vremuri străvechi. Ritualurile funebre ale geto-dacilor îi impresionau, adesea chiar îngrozindu-i, chiar și pe contemporanii lor. Strămoșii maramureșenilor de acum două milenii și jumătate obișnuiau să petreacă și să se veselească la înmormântări, iar în rugurile în care erau arse cadavrele bărbaților, soțiile acestora se aruncau adeseori, de bună voie sau nu. Moartea era primită cu bucurie de daci, susțin istoricii. Herodot, care este autorul unor mărturii fascinante despre popoarele care au trăit pe actualul teritoriu al țării noastre și în celelalte ținuturi ale Traciei, în urmă cu 2.500 de ani, a descris modul neobișnuit în care geto-dacii se raportau la moarte. Se credeau nemuritori, susținea Herodot, de aceea au înfruntat fără teamă puternicele armate ale împăratului persan Darius. Iar credința în nemurire le era dată de credințele în Zamolxis, divinitatea supremă a geto-dacilor. Unul dintre ritualurile prin care dacia își înfruntau moartea, relatat de Herodot, a fost obiceiul geto-dacilor de a sacrifica oameni, trimițându-i ca „soli” zeului Zamolxis. „Trimiterea solului se face astfel: câțiva dintre ei, așezându-se la rând, țin cu vârful în sus trei sulite, iar alții, apucându-l de mâini și de picioare pe cel trimis la Zamolxis, îl leagă de câteva ori și apoi, făcându-i vânt, îl aruncă în sus peste vârfurile sulitelor. Dacă în cădere omul moare străpuns, rămân încredințați că zeul le este binevoitor, dacă nu moare, atunci îl învinuiesc pe sol, hulindu-l că este un om rău; după ce aruncă vina pe el, trimit pe un altul. Tot ce au de cerut îi spun solului cât mai e în viață”, scria Herodot, în *Istorie*. Ion Horațiu Crișan prezenta, și el, o relatare impresionantă a lui Herodot, despre

comportamentul emoțional al credincioșilor întru Zamolxis față de viață și moarte. „Vorbind despre trausi, traci care locuiau în Munții Rodope, ne spune că: rudele stau în jurul nou-născutului și plâng nenorocirile ce va trebui să le îndure acesta, o dată ce a venit pe lume. Sunt pomenite atunci toate suferințele omenești. Când moare cineva, trausii îl îngroapă glumind și bucurându-se. Cu acest prilej ei amintesc nenorocirile de care scapă omul și arată cât este el de fericit în toate privințele”, rezuma Ion Horațiu Crișan. Și alți autori antici, citați în volumul *Spiritualitatea geto-dacilor*, au relatat despre obiceiul prin care copiii erau plânși la naștere și fericiți la moarte. Obiceiurile de înmormântare ale daco-geților erau cu totul neobișnuite față de cele actuale. Se citează, adesea, în acest sens o relatare a lui Herodot, despre înmormântările celor bogăți. „Expun timp de trei zile cadavrul. Apoi jertfesc tot felul de animale și după un mare ospăț, înainte de care îl jelesc pe mort, îl înmormântează pe cel răposat, fie arzându-l, fie îngropându-l. Ei ridică apoi o movilă și statornicesc felurite întreceri, la care răsplățile cele mai însemnate se dau luptelor în doi”, arăta istoricul.

Nobilii daci erau poligami, beneficiau de adevărate hare-muri. Alte triburi tracice respectau ritualul prin care la moartea unui bărbat cu mai multe soții cea mai vrednică dintre ele era înjunghiată și înmormântată apoi împreună cu el, spre... supărarea celorlalte femei rămase în viață, care se simțeau astfel nedreptățite. Eusthatius și Pomponius Mella descriu în detaliu acest obicei. Femeile erau înjunghiate în mormântul soțului, fiind o dovadă de mare cinste pentru acestea. Pomponius Mella spune că „pentru a dobândi o astfel de cinste, femeile dădeau o mare luptă în fața celor care trebuiau

să hotărască lucrul acesta, iar cea care era aleasă era în culmea bucuriei. Aceasta urma să fie înjunghiată în mormântul soțului de ruda cea mai apropiată”. Fanaticile femei geto-dace își doreau să fie ucise deasupra cadavrelor soților lor și să fie înmormântate împreună acesta, potrivit cercetătorilor, dar cei care voiau să le liniștească și... să le ia de soții aduceau lângă rugul pe care urma să fie ars trupul răposatului arme și daruri, spunând că sunt gata să se lupte cu sufletul acestuia, pentru a le permite căsătoria cu văduva sau, după caz, cu... văduvele celui decedat.

În timpul ospețelor geto-dacilor, Zamolxis „îi învăța că nici el, nici oaspeții lui și nici urmașii acestora în veac nu vor muri, ci se vor muta numai într-un loc unde, trăind de-a pururi, vor avea parte de toate bunătățile. Ei spun că morții pleacă la Zamolxis și că se vor reîntoarce. Dintotdeauna au crezut că astfel de lucruri sunt adevărate. Aduc jertfe și benchetuesc ca și cum mortul se va întoarce”, scria Herodot.

„Tracii au un dispreț pentru viață dintr-un exercițiu natural de înțelepciune. Toți sunt gata pentru moarte de bună voie, deoarece unii dintre ei socotesc că sufletele morților se întorc, iar alții că ele nu mor, ci devin mai fericite”, este citat istoricul antic Solnius. Cel mai răspândit obicei al înmormântării la geto-daci era cel prin incinerare, rugul funerar fiind considerat o mare onoare de după moarte și calea de acces spre binecuvântarea divină a zeului suprem, Zamolxis. Acest obicei a fost menținut din cele mai vechi timpuri până după ocupația romană a unor teritorii din Dacia. Adesea, în special după marile bătălii, rugurile pe care erau arși morții erau colective, iar oasele și rămășițele lor erau înhumate apoi, alături de obiectele personale și podoabele care au aparținut

defuncților. „Banchetul funebru (după relatarea lui Herodot) avea loc înaintea incinerării, iar vasele folosite erau aruncate pe rug, când el ardea sau după ce focul s-a stins”, afirma Ion Horațiu Crișan. De un altfel de ritual, mult mai complex în materie de sacrificii umane și nu numai, aveau însă parte foștii regi. „Vorbind despre înmormântările regilor sciți, Herodot ne spune că în mormânt ei îngroapă, după ce i-au sugrumat, pe una dintre concubinele lui, un paharnic, un rânđaș la cai, un slujnic, un crainic, cai, cum și câteva din tot ce avea regele și, de asemenea, vase de aur. Obiceiul era practicat doar pentru regi și, foarte probabil, pentru vârfurile aristocrației”, scria autorul volumului *Spiritualitatea geto-dacilor*. Un mormânt princiar dacic, descoperit la Cugir, în care alături de rămășițele mortului erau înhumate și cele ale carului și calului său, este dat ca exemplu pentru „fastul” macabru al unor asemenea ritualuri. Geții mai sacrificau și prizonieri în cadrul ritualurilor de înmormântare a războinicilor căzuți în luptă. Astfel, Leon Diaconul descrie cum geții „plânseră morții... și arseră pe ruguri, după ce jertfiră pentru ei, potrivit legii strămoșești, o mulțime de prizonieri, bărbați și femei, apoi organizară ceremonii funebre și îneară în Istru copii de țăță și cocoși, scufundându-i în apele fluviului”.

Deși nu sunt întotdeauna atât de vesele pe cât s-ar putea crede, epitafurile de pe crucile din Săpânța au o calitate aparte: în câteva rânduri versificate naiv, în metru popular, te fac realmente să cunoști un om. E suficient să citești cuvintele sculptate în lemnul de stejar al crucii și vei ști dacă soacra respectivă a fost iubită sau nu de ginere, dacă președintele cooperativei de consum le-a fost pe plac oamenilor din sat sau dacă tânărul de 35 de ani a murit de boală sau în accident.

În niciun alt cimitir din lume nu ai parte de astfel de „povești adevărate”. Din acest motiv, anual, aleile cimitirului sunt călcate de zeci de mii de persoane din întreaga lume. La plecare, aproape fiecare se oprește să lase câteva rânduri în „Cartea de Onoare” a cimitirului. Iar unii chiar își comandă câte o cruce de Săpânța pentru a o avea acasă, ca obiect de decor. Chiar dacă oamenii locului spun că recunosc dintr-o privire cine este sculptorul fiecărei cruci în parte, fără să se uite pe marginea în care este marcată semnătura, străinii nu au cum să-și dea seama. Pentru ei, toate aceste bijuterii ale artei populare poartă o singură și inconfundabilă semnătură: Săpânța.

De-a lungul vremii au existat zvonuri despre furtul unor cruci din Cimitirul Vesel care ar fi fost vândute apoi la prețuri exorbitante, adesea în străinătate. Localnicii dezmint însă cu fermitate zvonurile. „Nici vorbă de așa ceva. Unele cruci sunt luate de pe mormânt de către familiile respective pentru că decid să înmormânteze acolo un alt membru al familiei. Sătenii nu au voie să înstrăineze cumva aceste cruci și, ca să nu se piardă, le-am adunat la mine. Mai încolo, vom deschide un muzeu cu ele”, spune Dumitru Pop. Alte 300 de cruci sunt în acest moment restaurate de o firmă băimăreană, iar după aceea vor fi repuse pe morminte.

Cimitirul Vesel de la Săpânța este, la origine, creația sculptorului de cruci Ion Stan Pătraș (1908-1977). Prima cruce în forma care mai apoi l-a consacrat a realizat-o în 1935. În timpul vieții, Pătraș a sculptat câte 10 cruci pe an, toate din lemn de stejar. El a avut 53 de ucenici, doi dintre ei – Toader Turda și Vasile Stan, fiind cei care, la alegerea lui, i-au sculptat propria cruce. Dar, deoarece aceștia nu sunt ortodocși, ci neoprotestanți, continuatorul oficial al tradiției lui Pătraș

este un alt ucenic al acestuia, Dumitru Pop. El este, de altfel, și cel care are în grijă Casa Memorială „Ion Stan Pătraș”.

Un mare scandal, cu miză comercială, s-a declanșat pornind de la crucile din Cimitirul Vesel de la Săpânța. Curtea Supremă a anulat în 2017, definitiv și irevocabil, marca înregistrată în 2008, la OSIM, de Dumitru Pop, pentru șapte modele de cruci. Bărbatul este considerat de mulți consăteni urmașul creatorului Cimitirului Vesel din Săpânța, însă alți localnici i-au reproșat lui Pop că și-ar fi însușit nejustificat, dreptul de monopol asupra vestitelor obiecte funerare.

„Cimitirul Vesel, fiind unicat în felul lui de a fi, am încercat, cât internațional, cât național, să fie protejat”. Așa își motivează meșterul Dumitru Pop decizia de a înregistra, în 2008, la Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci, șapte modele de cruci lucrate la Săpânța. Bărbatul susține că, din 1977, la moartea lui Stan Ioan Pătraș, creatorul Cimitirului Vesel, familia acestuia i-a propus să ducă el mai departe tradiția: „Mi s-a dat o hârtie notarială prin care fetele lui m-au recunoscut continuator al lui Stan Ioan Pătraș.”

Trei decenii mai târziu, o dată cu înregistrarea modelelor de cruci la OSIM, printre meșterii cioplitori din sat au apărut primele conflicte. Toader Turda – reclamant în proces: „Ne-a convocat pe noi și ne-a cerut să luăm de la el drept de licență ca să putem să lucrăm mai departe, deci cumva să lucrăm sub ordinea lui, ceea ce nu ne-a convenit la niciunul. Prin somația respectivă eram avertizați că, dacă vom continua, vom fi trași la răspundere”. În ianuarie 2015, Dumitru Pop și OSIM-ul au fost dați în judecată. Soluția în acest caz a venit de la Înalta Curte de Casație și Justiție care a anulat în octombrie 2017, definitiv și irevocabil, marca înregistrată

la OSIM. Toader Turda – reclamant în proces: „N-aș putea să zic că mă bucur, dacă asta vreți să ziceți, că am câștigat. Oricum, nu vedeam niciun proces din lumea asta să mă poată opri să lucrez”. Dumitru Pop a pierdut această bătălie. Lupta însă continuă. Carmen Neacșu, consilier european în materie de proprietate industrială, consideră că „Această anulare însă nu dă frâu liber celor care contrafac, celor care copiază crucile tip Săpânța pentru că, în afară de aceste modele înregistrate la OSIM, mai există, și acela e cel mai important, dreptul de autor pe care domnul Pop Dumitru îl deține asupra crucilor tip Săpânța”. Potrivit documentelor, drepturile de autor sunt valabile timp de 70 de ani de la moartea lui Stan Ioan Pătraș, adică până în 2047.

Dincolo de aceste controverse, directorul Muzeului Maramureșului din Sighetu Marmăției, Mihai Dăncuș, consideră Cimitirul de la Săpânța „o carte de istorie locală, de sociologie și etnografie”. Și asta pentru că Stan Ion Pătraș a immortalizat într-un stil unic toate întâmplările care au marcat satul, viața și obiceiurile de zi cu zi ale fiecărui locuitor de aici: „Stan Pătraș a făcut haz de necaz pe seama consătenilor săi. Versurile sale devin interesante când, repetate aproape în același fel, îți dezvăluie sentimentul de învingător, de victorie asupra morții, de zâmbet conspirativ și ironie”. Unii etnografi români nu sunt însă de părere că acest cimitir de la Săpânța este un loc care ar merita atâta publicitate, argumentându-și afirmațiile printr-un singur cuvânt: *kitsch*. „Este considerat așa pentru că nu este în specificul nostru. Maramureșenii nu colorau niciodată lemnul. Acest mod de lucru este ieșit din specificul artei maramureșene. Dar și